

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՐՈՏԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Հերթական ատեստավորման ենթակա ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ

Լադիմեր Ֆրունզիկի Թամազյան

Մեծ Այրումի միջնակարգ դպրոցի ուսուցիչ

ԹԵՄԱ

**ՀՀ Զինված ուժերի խորհրդանիշները:
Զինվորական երդում**

Հետազոտական աշխատանք

ԽՄԲԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ՝ Գագիկ Էմինյան

Վանաձոր 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ներածություն-----	3
2. ՀՀ Զինված ուժերի խորհրդանիշները, զինվորական երգում-----	5
3. Եզրակացություն-----	21
4. Գրականության ցանկ-----	23
5. Հավելված 1-----	24

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հետազոտական աշխատանքում ուսումնասիրության առարկա է դարձել ՀՀ Զինված ուժերի խորհրդանիշները և զինվորական երդումը թեման: Սույն թեմայի արդիականությունը և կարևորությունը պայմանավորված է նախ և առաջ նրանով, որ յուրաքանչյուր պետություն առանձնանում է այլ պետություններից իր խորհրդանիշներով, մշակութային արժեքներով, որոնք էլ բնութագրում են տվյալ պետության պատմությունն ու ներկան, մշակութային առանձնահատկություններն ու արժեքները:

Ցանկացած պետություն ունի իր խորհրդանիշները, որոնք հետևյալն են՝ զինանշանը, դրոշը և օրգներգը: Այդ խորհրդանիշների շարքում իրենց ուրույն տեղն են գրավում նաև յուրաքանչյուր պետության Զինված ուժերին բնորոշ խորհրդանիշները, որոնց միջոցով Զինված ուժերը առանձնանում է այլ պետությունների զինված ուժերից և այն ինքնին իր մեջ պարունակող դետալներով, նշաններով, գունային երանգներով ընդգծում է տվյալ պետության արժեքները և իրեն բնորոշ առանձնահատկությամբ այն դարձնում տվյալ պետության և հատկապես զինված ուժերի կազմում յուրահատուկ և յուրօրինակ որպես տարբերակիչ հատկանիշ այլ պետությունների զինված ուժերից:

Հայաստանի Հանապետության զինված ուժերը (այսուհետ նաև՝ ՀՀ ԶՈՒ) ևս ունի իր խորհրդանիշները. ՀՀ ԶՈՒ զինանշանը, մարտական դրոշ, զինվորական երդում և բանակի երգ: Աշխատանքի մեջ մարնարամասն ներկայացվել են խորհրդանիշները, թե դրանք ինչ առանձնահատկություն և կարևորություն ունեն:

Հետազոտական աշխատանքի ուսումնասիրության նպատակը ներառում է խորհրդանիշներ հասկացության, ԶՈՒ խորհրդանիշների բացահայտումը, դրանց տեսակների վերլուծությունը:

Հետազոտական աշխատանքի խնդիրներն են՝

- բացահայտել ինչ են իրենցից ներկայացնում խորհրդանիշները,
- բացահայտել դրանց բովանդակությունը և առանձնահատկությունները,

- բացահայտել ՀՀ ՁՈՒ ինչ խորհրդանիշներ ունեն, դրանցից յուրաքանչյուր ինչ կարևորություն, դեր և նշանակություն ունի

Աշխատանքում օգտագործվող հետազոտության մեթոդները: Աշխատանքի առարկայի հետազոտությունն իրականացվել է ընդհանուր և հատուկ մեթոդներով: Որպես աշխատանքի առարկայի ուսումնասիրման հիմնարար մեթոդաբանական հիմք՝ օգտագործվել են համակարգային վերլուծության, համակարգային-կառուցվածքային, համեմատական և պատմական մեթոդները:

ՀՀ Ձինված ուժերի խորհրդանիշները: Ձինվորական երգում

Նախքան թեմայի բովանդակությանը անցնելը ցանկանում եմ հակիրճ անդրադարձ կատարել զինանշանագիտությանը և թե այն մեր երկրում ինչպես է ծնունդ առել և զարգացել: Հին և միջնադարյան պատմության և արվեստի կարևոր բնագավառներից է հերալդիկան՝ զինանշանագիտությունը, որն ուսումնասիրում է զինանշանները: Լայն առումով զինանշանը պատկեր է, որը խորհրդանշում է առանձին պետություն, երկիր, քաղաք, տոհմ, քաղաք կամ բնակավայր և այլն: Նեղ իմաստով զինանշանը հորինվածք է, բաղկացած մի քանի բաղադրիչներից, որոնք արտահայտված են որոշակիորեն սամանված կանոնների միջոցով: Բաղադրիչներ են որոշակի ֆիգուրները կամ խորհրդանիշ պատկերներ, որոնք ծառայում են որպես մշտական տարբերակիչ հատկանիշներ առանձին պետության, մարմնի քաղաքի նահանգի և այլնի համար: Հայկական զինանշանների վերաբերյալ գրականությունը շատ աղքատիկ է: Առաջինը լույս է տեսել 1919թ. Վենետիկում Վ. Հացունու հեղինակությամբ՝ «Հայ դրոշները պատմութեան մէջ», երկրորդ հրատարակությունը՝ 1930թ.: 1966թ. Բեյրութում հրատարակվել է Յ. Ստեփանյանի գիրքը «Հայկական դրոշակներ և զինանշաններ», բայց այն հիմնականում նվիրված է եղել նոր և նորագույն շրջանների դրոշներին, իսկ միջնադարի բաժինը կրկնել է Վ. Հացունու աշխատությունը²:

Հայաստանի Հանրապետությունը ունի իրեն բնորոշ խորհրդանիշները՝ այն է Հայաստանի դրոշը, Հայաստանի զինանշանը և Հայաստանի պետական օրհներգը: Հայաստանի զինված ուժերը, որը Հայաստանի անվտանգությունը, պաշտպանությունը և տարածքային ամբողջականությունը, նրա սահմանների անձեռնմխելիությունը պաշտպանող պետական ռազմական հաստատությունն է,³ և ունի իր խորհրդանիշները, որոնց միջոցով այն տարբերվում և առանձնանում է այլ պետությունների զինված ուժերից, և այն պարտադիր է

¹ Ռ.Ի Մաթևոսյան Հայկական զինանշաններ ՀՀ ԳԱԱ գիտություն հրատակաչություն 1994թ. էջ 5

² Ռ.Ի Մաթևոսյան Հայկական զինանշաններ ՀՀ ԳԱԱ գիտություն հրատակաչություն 1994թ. էջ 9

³ <https://hy.wikipedia.org/wiki/>

բոլոր ՀՀ զինվորական հաստատությունների համար: Այդ խորհրդանիշներն են՝ ՀՀ ԶՈՒ զինանշանը, մարտական դրոշը, երգումը և բանակի երգը:

ՀՀ ԶՈՒ զինանշանը: Այն զետեղված է ՀՀ ԶՈՒ մարտական դրոշի, ՀՀ ՊՆ պատվոգրերի, շնորհակալագրերի, զինվորական համազգեստի, ՀՀ ԶՈՒ ենթակայության տակ գտնվող շինությունների վրա, ծառայողական շենքերի ճակատային մասում: ՀՀ զինված ուժերի զինանշանը զինծառայողների, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի պատկանելիության հավաստում է որպես ՀՀ ԶՈՒ բաղկացուցիչ մաս:⁴

2001 թվականի հունվարի 23-ին Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ, Զինված ուժերի գլխավոր հրամանատար Ռոբերտ Քոչարյանը հաստատել է ՀՀ զինված ուժերի զինանշանը: Զինանշանը պատկերված է վերևում՝ ուղղանկյուն, ներքևում՝ կիսաշրջանաձև վահանի վրա: Վերին եզրում հորիզոնական կապույտ ֆոնի վրա սպիտակ տառերով գրված է՝ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ», ներքևում՝ կիսաշրջանին համապատասխան՝ կապույտ գույնով «ԶԻՆՎԱԾ ՈՒՇԵՐ» բառերը: Վահանի մնացյալ դաշտը զինանշանային (հերալդիկ) տարրերով կազմված է հետևյալ պատկերային մասերից. Կենտրոնում պատկերված է թևատարած արծիվ՝ գլխով դեպի աջ շրջված, արծվի յուրաքանչյուր թևը բաղկացած է յոթական փետուրից (7 թիվը խորհրդանշում է արարչական շաբաթվա օրերի թիվը, կարող է արծվի գլխի հետ հասկացվել նաև պատմական Հայաստանի 15 նահանգները): Արծիվն իրականացված է մուգ կապույտ գույնով և կենտրոնական կերպար է զինանշանի վրա: Խորհրդանշում է ուժ, հզորություն, խորաթափանցություն, սլացք, կամք: Իհարկե, այդ բոլոր հատկանիշները բնութագրական են երկրի պահապան բանակին: Արծվի գլուխը պատկերված է արևի կլոր սկավառակի վրա, որը նույնպես իմաստավորվում է. քանի դեռ կա արևը, կլինեն նաև Հայաստանն ու Հայոց զինված ուժերը: Արևի ճառագայթների վրա, արծվի թևերի բացվածքի մեջ պատկերված է Հայաստանի պետական խորհրդանիշ եռագույն դրոշը, որը

---

⁴ Նախնական զինվորական պատրաստություն Վ. Օհանյան, Ս. Մարգարյան, Վ. Առաքելյան, Հ. Գաբրիելյան, Լ. Ղազարյան, Ռ. Ալավերդյան, Հ. Մաթևոսյան, Ա. Վիրաբյան, Ս. Հովհաննիսյան «Աստղիկ Գրատուն» հրատարակչություն Երևան 2014 էջ 12

հավաստում է, որ Հայաստանի զինված ուժերը գտնվում են պետության հովանու ներքո: Արծվի մարմինը կազմում է հայկական կլոր վահանը՝ իրականացված ծիրանագույնի մուգ ու բաց երանգներով: Վահանը խորհրդանշում է, որ զինված ուժերը երկրի գոյության պատվարն ու պահապանն են: Վահանի ներսում պատկերված է հավասարաթև խաչ, որ մեր քրիստոնեական ժառանգորդության ու հավատի առհավատչյան է: Զինանշանային վերջին տարրը սուրն է: Այն հորիզոնական դիրքով գտնվում է վահանի տակ: Աջ կողմում երևում է սրի կոթը, ձախ կողմում՝ սրի ծայրահատվածը: Սուրը խորհրդանշին է մշտաբար վիճակի և հանուն հայրենյաց պատրաստ է իջնել թշնամու գլխին: Զինանշանային պատկերագրության առումով, իր երևացող հատվածներով, սրի մասերը նաև խորհրդանշում են արծվի ճանկերը՝ ամբողջացնելով արծիվ-զինված ուժեր խորհրդանշը: ⁵ ՀՀ ԶՈՒ-ի զինանշանի լուսանկարը տեղադրված է աշխատանքի հավելված 1-ում նկար 1:

Զորամասի մարտական դրոշը: Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զորամասի մարտական դրոշը զինվորական պատվի, արիության ու փառքի խորհրդանշին է: Նա յուրաքանչյուր զինծառայողի՝ Հայրենիքին անձնվիրաբար ծառայելու, այն արիաբար և հմտորեն պաշտպանելու, արյունն ու կյանքը չխնայելով՝ հայրենի հողի յուրաքանչյուր թիզը պաշտպանելու սրբազան պարտքի հիշեցումն է: Զորամասի մարտական դրոշի կանոնադրությունը, մարտական դրոշի նկարագիրը և մարտական դրոշի վկայագրի ձևը հաստատում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարը: Զորամասի մարտական դրոշի վերաբերյալ դրույթները սահմանվում են «ՀՀ զինված ուժերի ներքին կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն, որն ընդունվել է 03.12.1996թվականին:⁶

---

⁵ <https://www.dasaran.net/apps/wiki/view/id/9441>

⁶ «ՀՀ զինված ուժերի ներքին կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 03.12.1996թ., <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=364>

Մարտական դրոշը զորամասերին են հանձնում նրանց կազմավորումից հետո Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչները: Մարտական դրոշը զորամասում պահվում է նրա գոյության ողջ ընթացքում՝ անկախ զորամասի անվան և համարի փոփոխությունից: Մարտական դրոշը մշտապես գտնվում է իր զորամասի հետ, իսկ մարտի դաշտում՝ զորամասի մարտական գործողությունների շրջանում: Զորամասի ողջ անձնակազմը պարտավոր է մարտի ժամանակ անձնվիրաբար և արիաբար պաշտպանել մարտական դրոշը և թույլ չտալ նրա զավթումը թշնամու կողմից: Մարտական դրոշի կորստի դեպքում զորամասի հրամանատարը և այդ խայտառակության անմիջական մեղավոր զինծառայողները ենթակա են ռազմական տրիբունալի դատին, իսկ զորամասը՝ կազմացրման: Մարտական դրոշը հանձնվում է բրիգադներին, գնդերին, առանձին գումարտակներին, դիվիզիոններին, ավիաէսկադրիլիաներին, ուսումնական զորամասերին, ռազմական ուսումնական հաստատություններին: Տեխնիկական, թիկունքի ապահովման, պահպանության և սպասարկման, կարգապահական, ռազմաշինարարական միավորումներին ու զորամասերին և համանման այլ զորամասերի մարտական դրոշ չի հանձնվում, բացառությամբ այն զորամիավորումների և զորամասերի, որոնք պարգևատրված են շքանշաններով: Առանձին դեպքերում, երբ զորամասի տեղաբաշխման, օպերատիվ օգտագործման պայմանների և այլ պատճառներով չեն կարող ապահովել մարտական դրոշի պահումն ու պահպանումը, զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետի որոշմամբ նման զորամասի համար մարտական դրոշ կարող է չպատվիրվել և նրան չհանձնվել:

Հուշադրոշները զորամասում որպես մասունք պահվում են զորամասի մարտական դրոշի մոտի պահակակետերում և դրա հետ միասին դուրս են բերվում տոներին և հանդիսավոր իրադարձություններին նվիրված հանդիսավոր նիստերի ժամանակ: Զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետի թույլտվությամբ և զորամասի կազմացրման ժամանակ հատուկ դեպքերում այդ դրոշները, ինչպես նաև իշխանության և կառավարման տեղական պետական մարմինների, հասարակական այլ կազմակերպությունների կողմից հանձնված

դրոշները պատմական համառոտ տեղեկանքով հանձնվում են զինված ուժերի թանգարան՝ պահպանման: Մարտական դրոշը զորամասին հանձնվում է զորամասի կազմավորման ժամանակ՝ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի հրամանով: Մարտական դրոշը զորամասին հանձնելու ժամանակ տրվում է նաև մարտական դրոշի վկայագիրը: Մարտական դրոշի հանձնման համար զորամասը զենքով շարվում է շարային ստուգատեսի համար՝ ՀՀ զինված ուժերի շարային կանոնադրությամբ սահմանված կարգով: Մարտական պայմաններում մարտական դրոշի հանձնման ժամանակ զորամասի շարվածքի կարգը սահմանվում է մարտական իրադրության հաշվառումով:

Մարտական դրոշը զորաշարվածքի տեղը դուրս բերելու համար մարտական դրոշը հանձնելու եկած պետին ի տնօրինություն զորամասի հրամանատարը նշանակում է դրոշակակիր և երկու օգնական՝ սերժանտներից, ենթասպաններից կամ սպաններից, գերազանցապես շքանշաններով և մեդալներով պարգևատրվածների, մարտական պատրաստության գերազանցիկների թվից, և դրոշակակիր դասակ: Սահմանված ժամին դրոշակակիրը դուրս է բերում ծածկոցով մարտական դրոշը և մարտական դրոշը հանձնող պետից երեք քայլ հեռավորության վրա շարժվում է դեպի զորաշարվածքի տեղը: Այդ ընթացքում դրոշակակիրը մարտական դրոշը պահում է ձախ ուսին այն դիրքով, որը նշված է Հայաստանի Հանրապետության շարային կանոնադրության մեջ, դրոշակակրի աջ և ձախ կողքերից քայլում են օգնականները:

Երբ մարտական դրոշը հանձնելու եկած անձը 40-50 քայլ հեռավորությամբ մոտենում է զորաշարքին, զորամասի հրամանատարը հրաման է տալիս:

Օրինակ՝ **«Գունդ, դրոշի ներքո, զգաստ: Հավասարությունը դեպի աջ (ձախ, կենտրոն)»**։ Եթե գունդը զինված է կարաբիններով, ապա տրվում է հետևյալ հրամանը. **«Գու՛նդ, դրոշի ներքո զգա՛ստ: Աջից (ձախից, ճակատից) դիմավորելու համար ողջունի՛ր»**: Նվագախումբը կատարում է «Դիմավորման քայլերգը»:

Զորամասի հրամանատարը հրամանը տալուց հետո ձեռքը դնում է գլխարկին, մոտենում մարտական դրոշը հանձնելու եկած անձնավորությանը, կանգ առնում նրա դիմաց 2-3 քայլ հեռավորության վրա և զեկույց տալիս:

Մարտական դրոշը հանձնելու եկած անձնավորությանը զեկույց տալու համար գնդի հրամանատարի կանգ առնելու պահին նվագախումբը դադարեցնում է նվագը: Դրոշակակիրը մարտական դրոշը ուղղահայաց կանգնեցնում է աջ ոտքի մոտ՝ պահելով այն ազատ իջեցված աջ ձեռքով՝ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի շարային կանոնադրության պահանջների:

Մարտական դրոշը հանձնելու եկած անձնավորությունը, ընդունելով զեկույցը, կանգնում է զորաշարքի կենտրոնի առջև, ողջույն տալիս զորամասին և մոտենում դրոշակակրին: Մարտական դրոշը հանձնելու եկած անձի մոտենալուն պես դրոշակակիրը ներքև է թեքում մարտական դրոշը և երկու ձեռքով պահում հորիզոնական դիրքով: Մարտական դրոշը հանձնողը հանում է ծածկոցը և բացում մարտական դրոշը: Այնուհետև դրոշակակիրը, մարտական դրոշը ուղղահայաց դնելով և աջ ձեռքով պահելով, կանգնում է դեմքով դեպի զորաշարքը:

Մարտական դրոշը հանձնողն ընթերցում է մարտական դրոշի վկայագիրը, որից հետո մարտական դրոշը և մարտական դրոշի վկայագիրը փոխանցում է զորամասի հրամանատարին: Նվագախումբը կատարում է պետական օրհներգը: Զորամասի հրամանատարը, ընդունելով մարտական դրոշը և մարտական դրոշի վկայագիրը, նվագախմբի պետական օրհներգի կատարման ավարտից հետո մարտական դրոշը հանձնում է դրոշակակրին և հրաման տալիս «**Դրոշակակի՛ր, իմ հետևից, քայլով-մա՛րշ**»: Դրոշակակիրը «քայլով» հրամանով մարտական դրոշը դնում է ձախ ուսին: Զորամասի հրամանատարը, նրա հետևից 3 քայլ հեռավորությամբ՝ դրոշակակիրը մարտական դրոշով, և օգնականները գնում են դեպի շարքի ձախ թևը, որից հետո շարքի ճակատի երկայնքով (շարքից 10-15 քայլ հեռավորության վրա) անցնում են դեպի աջ թևը: Գալով զորաշարքի աջ թևը՝ զորամասի հրամանատարը դրոշակակրին և օգնականներին հրամայում է զբաղեցնել շարքում իրենց հատկացված տեղը:

Երթն սկսվելուց մինչև դրոշակակրի շարք կանգնելը նվագախումբը կատարում է «**Դիմավորման քայլերգը**»: Զորամասը ողջունում է մարտական դրոշը և երկարաձիգ «**Ուռա**»-յով: Երբ դրոշակակիրը կանգնում է իր տեղը, զորամասի հրամանատարը նվագախմբի նվագը դադարեցնելու նշան է տալիս, դուրս է գալիս շարքի կենտրոն, կանգնում մարտական դրոշը հանձնողի կողքին, որից հետո նրա ցուցումով տալիս «**Ազատ**» հրամանը, իսկ եթե գունդը պատվի առած դիրքով կարաբիններ ուներ, ապա տրվում է «**Գունդ, ոտքին՝ առ**» հրամանը: Մարտական դրոշը հանձնողը շնորհավորում է զորամասին մարտական դրոշ ստանալու կապակցությամբ, զորամասն այդ շնորհավորանքին պատասխանում է եռակի երկարաձիգ «**Ուռա**»-յով: Դրանից հետո զորամասի հրամանատարը հանդես է գալիս պատասխան խոսքով: Վերջում զորամասը հանդիսավոր երթով անցնում է մարտական դրոշը հանձնողի առջևով: Հանդիսավոր երթով անցնելուց հետո զորամասը կրկին շարվում է և մարտական դրոշը տարվում է նրա պահատեղը: Մարտական դրոշ ստանալու մասին տրվում է գնդի հրաման, որով սահմանվում է մարտական դրոշի պահատեղը և նշանակվում են դրոշակակիր ու օգնականներ: Մարտական դրոշի դիրքը զորաշարքում, նրա դուրսբերման և տանելու կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի շարային կանոնադրությամբ, իսկ պահպանման կարգը՝ Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կայազորային և պահակային ծառայությունների կանոնագրքով: Մարտական դրոշը պատկանում է զորամասին նրա գոյության ողջ ընթացքում, անկախ նրա համարի և անվանման փոփոխությունից: Զորամասի վերակազմավորման հետևանքով նրա անվանման և համարակալման փոփոխությունները վերադաս հրամանատարը (պետը) գրանցում է մարտական դրոշի վկայագրում և հաստատվում զինանշան կնիքով: Զորամասերի մարտական ավանդույթների և նրանց մարտական ծառայությունների ու հիշատակի պահպանման համար մարտական դրոշները, շքանշանները և պատվանունները կարող են փոխանցվել ուրիշ զորամասերի: Ընդ որում, մարտական դրոշի, շքանշանների և պատվանունների փոխանցումը կատարվում է միայն զորամասերի միջև

ուղղակի ժառանգորդության առկայության դեպքում, այն է՝ մեկ կամ մի քանի զորամասեր նոր զորամասի (զորամասերի) վերակազմավորելու ժամանակ:

Մի զորամասը մյուսի վերակազմավորելու դեպքում վերակազմավորող զորամասի մարտական դրոշը, մարտական դրոշի վկայագիրը, շքանշանները և պատվանունները ամբողջությամբ անցնում են նոր զորամասին: Մի զորամասը երկու կամ ավելի զորամասերի վերակազմավորելու դեպքում վերակազմավորվող զորամասի մարտական դրոշը, մարտական դրոշի վկայագիրը, շքանշանները և պատվանունները ամբողջությամբ անցնում են նոր զորամասերից մեկին: Երկու կամ ավելի զորամասերը մեկ զորամասի վերակազմավորվելու ժամանակ վերակազմավորվող զորամասերից մեկի մարտական դրոշը և մարտական դրոշի վկայագիրը, շքանշանները, պատվանունները ամբողջությամբ անցնում են այդ նոր զորամասին, մյուս զորամասերի մարտական դրոշները, մարտական դրոշների վկայագրերը, շքանշանները, պատվանունները հանձնվում են սահմանված կարգով: Զորամասի մարտական դրոշը պետք է գտնվի. զորամասի զորանոցային տեղակայման վայրում և բնակավայրերում նրա տեղավորման դեպքում՝ զորամասի շտաբի շինություններում, մարտական հերթապահություն իրականացնող զորամասերում՝ զորամասի հրամանատարական կետում, հրաձգարանում և զորամասի ճամբարային (վրաններով) տեղադրման դեպքում վրանների առաջին շարքի գծում՝ զորամասի կենտրոնում հատուկ ծածկի տակ, զորավարժությունների ժամանակ՝ զորամասի հրամանատարի նշած տեղում, զորամիավորման մարտական դրոշը զորամիավորման հրամանատարի ցուցումով սովորաբար պահվում է լավագույն զորամասում, այդ զորամասի մարտական դրոշի հետ: Թույլատրվում է համատեղ պահել զորամիավորման՝ նույն զինվորական ավանում տեղաբաշխված մի քանի փոքրաթիվ զորամասերի մարտական դրոշները: Մարտական դրոշը մշտապես պետք է գտնվի պահպանության ներքո, իսկ զորամաս դուրս բերելու դեպքում դրոշակակիր դասակի պահպանության ներքո: Մարտական դրոշը զորամասի շտաբում տեղադրվում է ապակեպատ տարածքում և պահվում է շքանշանների և շքանշանային ժապավենների հետ, փաթաթված վիճակում (կամ բաց

վիճակում՝ ապակեպատ պահարանի առկայության դեպքում) և ծածկոցով՝ կնքված զորամասի զինանշան զմուռսե կնիքով: Այն պետք է ուղղահայաց դիրքով տեղադրված լինի դրոշակի հենակի (ձողափայտի ամրացնելու համար կտրվածքներով կանգնակի) մեջ: Մարտական դրոշի ապակեպատ տարածքը պետք է սարքավորված լինի հրշեջ ազդարարման և ձայնաազդանշանային համակարգերով, որոնք միացվում են զորամասի հերթապահի կառավարման վահանակին: Զորամասի հրամանատարի հրամանով տոնական օրերին մարտական դրոշի ապակեպատ տարածքի դիմաց կարող է կարգվել ժամապահ՝ երկու հերթափոխով, առավել պատրաստված զինծառայողներից:

Մարտական դրոշի ապակեպատ տարածքի ներսում տեղադրվում են՝

- մարտական դրոշի հետևի պատին՝ Հայաստանի Հանրապետության դրոշը (աջ կողմում՝ դեմքով դեպի պատը դիրքից), Հայաստանի Հանրապետության զինանշանը (ձախ կողմում՝ դեմքով դեպի պատը դիրքից), Հայաստանի Հանրապետության օրհներգի տեքստը (մեջտեղում),
- մարտական դրոշի աջ պատին՝ զինվորական երդման տեքստը, իսկ Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զորամասերում՝ նաև Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զինանշանը,
- մարտական դրոշի ձախ պատին՝ զորամասի մարտական ուղին:

Զորամասը ավտոմոբիլային, երկաթուղային, ջրային և օդային տրանսպորտով տեղափոխելու ժամանակ մարտական դրոշի համար հատկացվում է առանձին ավտոմեքենա, վագոն, նավախուց և ինքնաթիռ (սրահ): Մարտական դրոշի հետ գնում են դրոշակակիրը, օգնականները և պահակախումբը, ինչպես նաև կարող են տեղափոխվել դրամի և գաղտնի փաստաթղթերի արկղերը:

Մարտական դրոշը ճիշտ պահելու և պահպանելու համար անմիջականորեն պատասխանատու է զորամասի շտաբի պետը: **Նա պարտավոր է.**

- շաբաթվա ընթացքում առնվազն մեկ անգամ ստուգել մարտական դրոշի պահպանության գործընթացը.

- ամսական մեկ անգամից ոչ պակաս անցկացնել մարտական դրոշի դիտազննում՝ 29-րդ կետում նշված կարգով.
- միջոցներ ձեռնարկել մարտական դրոշի դիտազննման ժամանակ բացահայտված թերությունները վերացնելու ուղղությամբ՝ այդ մասին զեկուցելով զորամասի հրամանատարին.
- հատուկ մատյան վարել դրա մեջ գրանցելով դիտազննման ժամանակը, մարտական դրոշի դիտազննման ժամանակ բացահայտված թերությունները՝ այդ մասին զեկուցելով զորամասի հրամանատարին:

Մարտական դրոշի դիտազննում իրականացնում է շտաբի պետը՝ զորամասի հերթապահի, դրոշակակրի, օգնականների և պահակապետի ներկայությամբ: Դիտազննման համար շտաբի պետը հրամայում է բացել մարտական դրոշը: Այդ հրամանով՝ դրոշակակիրը մարտական դրոշն իջեցնում է հորիզոնական դիրքի, օգնականներից մեկը հանում է ծածկոցը: Երբ ծածկոցն արդեն հանված է, դրոշակակիրը, ձողափայտը դանդաղ պահելով, բացում է մարտական դրոշը: Օգնականները օգնում են դրոշակակրին և հետևում, որպեսզի չխճճվեն առաստաղները, ծոպերը և որպեսզի պաստառը չքսվի գետնին (հատակին): Այդ ընթացքում ստուգվում են շքանշանների քանակը և վիճակը, շքանշանային ժապավենների և պաստառի վիճակը, ծածկոցի, առասանների, ծոպերի, ձողափայտի և ծայրակալի անվթարությունը: Շտաբի պետի՝ մարտական դրոշը հավաքելու հրամանով դրոշակակիրը մարտական դրոշն իջեցնում է հորիզոնական դիրքի՝ հետևելով, որպեսզի պաստառը գետնին (հատակին) չքսվի, իսկ օգնականը բռնում է պաստառի անկյուններից և թեթևակիորեն ձգում է այն: Դրոշակակիրն ու մյուս օգնականը, դանդաղ պտտելով ձողափայտը, փաթաթում են պաստառը՝ երեսի կողմով դեպի ներս, այդ ընթացքում հետևելով որպեսզի ծավաձքներ չառաջանան և շքանշանային ժապավենները, առասաններն ու ծոպերը չխճճվեն: Ծոպերը դրվում են փաթաթված պաստառի երկայնքով, ձգված առասաններով:

Երբ պաստառը հավաքված է լինում, օգնականները մարտական դրոշի վրա հագցնում են ծածկոցը, շտաբի պետը կնքում է այն զինանշանավոր կնիքով և դրանից հետո մարտական դրոշը տեղադրվում է ապակեպատ տարածքում:

Մարտական դրոշը, զորամաս դուրս բերելիս և այն դրոշակակիր դասակի պահպանմանը հանձնելիս, դրա բացումն ու փաթեթումը իրականացնում են դրոշակակիրն ու օգնականները՝ շտաբի պետի կամ նրա օգնականի (տեղակալի) անմիջական հսկողության տակ, ինչպես նշված է սույն Կանոնագրքի 29-րդ կետում: Մարտական դրոշի պաստառի չորացումն իրականացվում է շինությունից դուրս՝ սովորում կամ շինության ներսում: Չորացման ընթացքում մարտական դրոշը պահպանում են դրոշակակիրը և օգնականը:

Ջորամասի կազմացրման դեպքում մարտական դրոշը և մարտական դրոշի վկայագիրը պատմական համառոտ տեղեկանքի հետ սուրհանդակային-փոստային կապի ծառայության կողմից շտաբի միջոցով գաղտնի ուղարկվում է զինված ուժերի թանգարան:

Կազմակերպական փոփոխությունների հետ կապված այլ պատճառներով զորամասի մարտական դրոշը կարող է թանգարան հանձնվել Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետի որոշումով:

Զգալի վնասվածքներ ստացած կամ ժամանակի ընթացքում հնացած մարտական դրոշները, որոնց նորոգումն ու վերանորոգումն անհնար է, ենթակա են փոխարինման: Մարտական դրոշը փոխելու կամ նորոգման մասին որոշում ընդունելու համար մարտական դրոշի դիտազննում է անցկացնում հատուկ նշանակված հանձնաժողովը՝ կազմված շտաբի, պաշտպանության նախարարության ներկայացուցիչներից՝ զորամասի շտաբի պետի մասնակցությամբ: Դիտազննման ակտում նշվում են մարտական դրոշի վրա եղած բոլոր թերությունները, դրանց գոյացման հանգամանքները, ինչպես նաև մարտական դրոշը փոխելու կամ նրա նորոգումը տեղում կատարելու մասին հանձնաժողովի եզրակացությունը: Մարտական դրոշի դիտազննման ակտը հաստատում է գլխավոր շտաբի պետը և որոշում ընդունում մարտական դրոշը

փոխելու կամ այն նորոգելու մասին: Մարտական դրոշը փոխելու որոշմանը համապատասխան՝ գլխավոր շտաբը նոր մարտական դրոշ պատրաստելու հայտ է ներկայացնում, որը հաստատված ակտի հետ միասին ուղարկվում է պաշտպանության նախարարության իրավասու ծառայություն: Պատրաստված նոր մարտական դրոշը պաշտպանության նախարարության իրավասու ծառայությունը սահմանված կարգով ուղարկում է զորամասի շտաբ: Նոր մարտական դրոշի ստացումից հետո հին մարտական դրոշը պատմական համառոտ տեղեկանքի հետ ուղարկվում է Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի թանգարան: Արգելվում է մարտական դրոշի պաստառի նորոգումը իրականացնել զորամասի ուժերով և միջոցներով: Թույլատրվում է միայն ձողափայտի, ծայրակալի և առասանների ծայրահեղ անհրաժեշտ նորոգումը: Մարտական դրոշի պաստառի նորոգումը իրականացնելու անհրաժեշտության դեպքում զորամասի հրամանատարը պարտավոր է մարտական դրոշի պաստառը հատուկ արհեստանոց ուղարկելու խնդրագիր ներկայացնել: Թույլտվություն ստանալու դեպքում մարտական դրոշի պաստառը սուրհանդակային-փոստային կապի ծառայության միջոցով ուղարկվում է արհեստանոց: Մարտական դրոշի պաստառի հանձնումը նորոգման ձևակերպվում է ակտով:⁷ ՀՀ ՁՈԽ-ի զինանշանի լուսանկարը տեղադրված է աշխատանքի հավելված 1-ում նկար 2:

Զինվորական երդում: Ազգային բանակում ծառայելու զորակոչված Հայաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի հանդիսավոր պայմաններում, զինակից ընկերների շարքի առջև, հրամանատարների ներկայությամբ, զենքը ձեռքին, մարտական դրոշի ներքո տալիս է զինվորական հանդիսավոր երդում: Զինվորական երդումը տրվում է անհատապես և հաստատվում սեփական ստորագրությամբ: Զինվորական երդում են տալիս համալրման եկած զինվորները՝ համապատասխան ծրագրերն անցնելուց և զինվորի հիմնական պարտականությունները, զինվորական երդման, զորամասի մարտական դրոշի նշանակությունը և զինվորական կարգապահությունը յուրացնելուց հետո, բայց զորամաս գալու

---

⁷ «ՀՀ զինված ուժերի ներքին կանոնադրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 03.12.1996թ., <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=364>

օրից 1,5 ամսից ոչ ուշ, ռազմաուսումնական հաստատությունների (դպրոցների)՝ նախկինում երդում չտված ուսանողները և ունկնդիրները՝ նույն ժամկետը լրանալուց հետո: Նախկինում երդում չտված զինապարտները և կին ծառայողները՝ զորակոչվելուց հետո: Նախկինում երդում չտված զինվորները, որոնք եկել են համալրման, կին զինծառայողները, ինչպես նաև զինվորական ուսումնական հաստատությունների (դպրոցների) կուրսանտները և ունկնդիրները երդում են տալիս զորամասի հրամանատարի, զինվորական ուսումնական հաստատության պետի ղեկավարությամբ: Զինվորական երդման ժամանակը հայտնվում է զորամասի հրամանատարի հրամանում: Մինչ այդ երդում տվողների հետ ստորաբաժանումներում բացատրական աշխատանք է տարվում զինվորական երդման նշանակության և հայրենիքի պաշտպանության հարցերով օրենսդրության պահանջների վերաբերյալ: Նշանակված ժամին զորամասը Հայաստանի Հանրապետության պետական դրոշով, մարտական դրոշով և նվագախմբի ուղեկցությամբ հետիոտն շարքով շարվում է տոնական, իսկ պատերազմական ժամանակ՝ դաշտային համազգեստով և զենքով: Գունդը սովորաբար շարվում է վաշտային կամ դասակային շարասյուների գծով: Երդում տվող զինծառայողները գտնվում են առաջին տողաններում: Զորամասի հրամանատարը կարճ ճառով հիշեցնում է նրանց զինվորական երդման նշանակությունը և այն պատվավոր ու պատասխանատու պարտականության մասին, որը դրվում է Հայրենիքին հավատարիմ լինելու երդում տված զինծառայողների վրա: Բացատրական ճառից հետո զորամասի հրամանատարը տալիս է «Ազատ» հրամանը և ստորաբաժանումների հրամանատարներին կարգադրում է սկսել զինվորական երդման արարողությունը: Վաշտերի և այլ ստորաբաժանումների հրամանատարները հերթով շարքից դուրս են կանչում զինվորական երդում տվողներին: Զինվորական երդում տվող յուրաքանչյուր զինծառայող ստորաբաժանման շարքի առջև բարձրաձայն կարդում է զինվորական երդման տեքստը, որից հետո սեփական ստորագրությունն է դնում հատուկ ցուցակում իր ազգանվան դիմաց, գրավում իր տեղը շարքում: Զինվորական երդում տվող անձանց ցուցակների բլանկները նախապես պատրաստվում են Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության հաստատած նշումին

համապատասխան, նրանց առաջին էջում տպագրված է զինվորական երգման տեքստը: Զինվորական երգման արարողության ավարտից հետո երգում տված անձանց ցուցակները՝ նրանց ստորագրություններով, ստորաբաժանումների հրամանատարները հանձնում են զորամասի հրամանատարին: Զորամասի հրամանատարը շնորհավորում է զինվորներին (սովորողներին, ունկնդիրներին, զինապարտներին) զինվորական երգում տալու կապակցությամբ, իսկ ամբողջ զորամասին՝ նոր համալրման կապակցությամբ, որից հետո նվագախումբը կատարում է պետական օրհներգը: Պետական օրհներգի կատարումից հետո զորամասը հանդիսավոր երթով անցնում է այն կարգով, որը Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի շարային կանոնադրության մեջ նշված է շարային ստուգատեսի համար: Ցածր ջերմաստիճանի և վատ եղանակի դեպքում զինվորական երգման արարողությունը կարող է անցկացվել շինությունում: Ստորաբաժանումները իրենց շինությունները կարող են գնալ զորամասի հրամանատարի ելույթից հետո: Զինվորական երգման արարողությունից հետո ստորաբաժանումները հրամանով կրկին շարվում են նշված տեղում՝ հանդիսավոր երթով անցնելու համար: Նշանակված օրը որևէ պատճառով զինվորական երգում չտված բոլոր զինծառայողները երգում են տալիս հաջորդ օրերին առանձին, զորամասի շտաբում՝ զորամասի հրամանատարի ղեկավարությամբ: Զինվորական երգման արարողությունը կարող է անցկացվել պատմական վայրերում, մարտական և աշխատանքային փառքի վայրերում, ինչպես նաև Հայրենիքի ազատության և անկախության համար մղված մարտերում զոհվածների եղբայրական գերեզմանների մոտ: Այդ դեպքում երգման արարողության վայր են բերվում միայն երգում տրվող զինծառայողները: Երգման արարողության օրը զորամասի համար համարվում է ոչ աշխատանքային և անցկացվում է որպես տոնական օր: Զինվորական երգում տված զինծառայողների ցուցակները պահվում են զորամասի շտաբում, համարակալված և զմուռսով կնքված հատուկ թղթապանակներում: Սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո ցուցակները հանձնվում են արխիվ: Զինծառայողի զինգրքույկում և հաշվառման-ծառայողական քարտում կատարվում է զորամասի շտաբի պետի

նշումը «Զինվորական երգում է տվել (ամսաթիվ, ամիս, տարի)»: Զորամասերին կցված և նախկինում զինվորական երգում չտված զինծառայողները երգում են տալիս զորամաս ներկայանալուց հետո՝ հինգ օրից ոչ ուշ, ուսումնական հավաքների ժամանակ: Խաղաղ ժամանակ զինվորական երգում չտված զինծառայողները ընդհանուր կամ մասնակի զորահավաք հայտարարվելու դեպքում երգում են տալիս զորամաս ներկայանալուն պես: Զինվորական ծառայության ընդունված կին զինծառայողները զինվորական երգում են տալիս զորամասի շտաբում, զորամասի հրամանատարի ղեկավարությամբ: Զինվորական երգում տված զինծառայողների հաշվառման, ինչպես նաև նրանց ցուցակների պահպանման համար պատասխանատու է զորամասի հրամանատարը: ՀՀ ԶՈՒ-ի զինվորական երգման տեքստը հաստատված է Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորրդի 1991թ. դեկտեմբերի 27-ին ընդունված օրենքով: Ըստ որի երգման տեքստը հետևյալն է.

Ես՝ _____,

ծառայության անցնելով Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում, հանդիսավոր երգվում եմ՝

անձնվիրաբար ծառայել Հայրենիքիս՝ Հայաստանի Հանրապետությանը և հանուն նրա չխնայել կյանքս,

ենթարկվել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը և օրենքներին,

անվերապահորեն կատարել հրամանատարներիս հրամանը, պահպանել ռազմական գաղտնիքը:

Ու թե դրժեմ երդումս, թող պատժվեմ օրենքի ամբողջ խստությամբ:

Զինծառայողի զինգրքույկում և հաշվառման-ծառայողական քարտում կատարվում է զորամասի շտաբի պետի նշումը «Զինվորական երգում է տվել (ամսաթիվ, ամիս, տարի)»:⁸

Բանակի երգ: Ի տարբերություն զինվորական քայլերգի, բանակի երգը «Երազ իմ , երկիր հայրենի, քնարական հայրենասիրական երգն է, որը հայրենիքի

⁸ <https://www.dasaran.net/apps/wiki/view/id/14200>

երիտասարդ պաշտպանների մեջ բուռն նվիրածություն, անսահման սեր է դաստիարակում հայրենի հող ու ջրի, արտ ու դաշտի, ծիլ ու ծաղկի հանդեպ: Երգը հայրենիքի պաշտպաններին հորդորում է անձնուրաց, աչքի լույսի պես պահպանել այս հնադարյան հողը. Այն համախմբում է բանակն ու ժողովրդին, որոնց միասնական անունն է Հայաստան:

ԵՐԱՁ ԻՄ, ԵՐԿԻՐ ՀԱՅՐԵՆԻ

Երազ իմ երկիր հայրենի,
Հոգսերդ շատ, հույսդ մեծ,
Քարքարոտ երկիր:

Ես մի բուռն եմ քո հողի,
Ես մի ծիլն եմ քո արտի,
Ես մի թերթն եմ քո ծաղկի,
Հայրենի երկիր,
Հայաստան:

Երազ իմ երկիր հայրենի,
Հոգսերդ շատ, հույսդ մեծ,
Արծվաբույն երկիր:

Իմ պապերն են քեզ շահել,
Իմ եղբայրքն են քեզ պահել,
Քոնն են որդիքն իմ ջահել,
Հայրենի երկիր,
Հայաստան:

Խոսքերի հեղինակ՝ Աղասի Այվազյան

Երաժշտություն՝ Ռ. Ամիրխանյանի ⁹

---

⁹ <https://www.dasaran.net/apps/wiki/view/id/14203>

Եզրակացություն

Սույն թեմայի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ դարձավ, որ զինանշանների ուսումնասիրման վերաբերյալ գիտությունը կոչվում է հերալդիկա, որն ուսումնասիրում է գերբերն ու զինանշանները իբրև սկզբնաղբյուրներ: Նպաստում է ձեռագրերի, զինանշան կրող հուշարձանների, արվեստի և այլ առարկաների ծագման, պատկանելության, ժառանգման ճանապարհի, տնտեսական մշակութային կապերի պարզաբանմանը: Իբրև գիտաճյուղ կապված է սերնդաբանության, դրամագիտության, հնագրության, կնքագիտության հետ: Զինանշանագիտության տվյալները օգտագործվում են պատմական գիտության տարբեր բնագավառներում:

Ինչպես Հայաստանի Հանրապետությունը այնպես էլ ՀՀ Զինված ուժերը ունեն իրենց խորհրդանիշները, որոնց միջոցով առանձնանում են այլ պետություններից, իսկ այդ խորհրդանիշների միջոցով ընդգծվում են մեր երկրի պատմական, մշակութային արժեքները: Ինչպես օրինակ ՀՀ ԶՈՒ-ի զինանշանին պատկերված է վերևում՝ ուղղանկյուն, ներքևում՝ կիսաշրջանաձև վահանի վրա: Վերին եզրում հորիզոնական կապույտ ֆոնի վրա սպիտակ տառերով գրված է՝ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ», ներքևում՝ կիսաշրջանին համապատասխան՝ կապույտ գույնով «ԶԻՆՎԱԾ ՈՒժԵՐ» բառերը: Վահանի մնացյալ դաշտը զինանշանային (հերալդիկ) տարրերով կազմված է հետևյալ պատկերային մասերից. Կենտրոնում պատկերված է թևատարած արծիվ՝ գլխով դեպի աջ շրջված, արծվի յուրաքանչյուր թևը բաղկացած է յոթական փետուրից (7 թիվը խորհրդանշում է արարչական շաբաթվա օրերի թիվը, կարող է արծվի գլխի հետ հասկացվել նաև պատմական Հայաստանի 15 նահանգները): Արծիվն իրականացված է մուգ կապույտ գույնով և կենտրոնական կերպար է զինանշանի վրա: Խոհրդանշում է ուժ, հզորություն, խորաթափանցություն, սլացք, կամք: Իհարկե, այդ բոլոր հատկանիշները բնութագրական են երկիրը պահապանող բանակին:

Նշվածից հետևում է, որ ցակացած դետալ ինչը ներառվում է պետականության մասը կազմող խորհրդանիշներում իր մեջ ներառում է երկրի պահպանման, երկրին բնորոշ բնութագրող առանձնահատկություններ:

Ջորամասի մարտական դրոշը ինքնին զինվորական պատվի, արիության ու փառքի խորհրդանիշն է: Նա յուրաքանչյուր զինծառայողի՝ Հայրենիքին անձնվիրաբար ծառայելու, այն արիաբար և հմտորեն պաշտպանելու, արյունն ու կյանքը չխնայելով՝ հայրենի հողի յուրաքանչյուր թիզը պաշտպանելու սրբազան պարտքի հիշեցումն է: Ինչի ինքնին վկայում է հայրենասիրական ոգու բարձրացման և պահպանման մասին:

Զինվորական երդումը առաջացել է հասարակության դասակարգային երկփեղկման ազգային զինված ուժերի կազմավորման շրջանում: Զինվորական երդման բովանդակությունն արտահայտում է պետության դասակարգային էությունը, ժողովրդի ավանդույթներն ու սովորույթները: Հայ պատմիչների (Մովսես Խորենացի, Եղիշե) վկայությամբ հայ զինվորներն ու զորավարները մարտից առաջ ժողովրդին և թագավորին հավատարմության երդում ենխ տվել: Ինչն ինքնին հանգեցնում է զինվորական երդում տված անձին հավատարիմ մնալ իր երդմանը ցանկացած իրավիճակում:

Բանակի երգը ինքնին միտված է երաժշտության միջոցով զարգացնել և բարձրացնել հայրենասիրական ոգին և երգի մեջ ներառված բառերը ինքնին խորհրդանշում են հայ ժողովրդին և Հայաստանը:

Գրականության ցանկ

1. Նախնական զինվորական պատրաստություն, Վ. Օհանյան, Ս. Մարգարյան, Վ. Առաքելյան, Հ. Գաբրիելյան, Լ. Ղազարյան, Ռ. Ալավերդյան, Հ. Մաթևոսյան, Ա. Վիրաբյան, Ս. Հովհաննիսյան «Աստղիկ Գրատուն» հրատարակչություն ,Երևան 2014,
2. Մաթևոսյան Ռ.Ի, Հայկական զինանշաններ, ՀՀ ԳԱԱ գիտություն հրատակաչություն , 1994թ.,
3. «ՀՀ զինված ուժերի ներքին կանոնադիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=364>
4. <https://hy.wikipedia.org/wiki>
5. <https://www.dasaran.net/apps/wiki/view/id/9441>
6. <https://www.dasaran.net/apps/wiki/view/id/14200>

ՀՀ Զինված ուժերի գինանշանը (Նկար1)

Զորամասի մարտական դրոշմը: (Նկար 2)

